

ƏDƏBİYYAT

UOT 82.3163

ƏBÜLFƏZ QULİYEV

NAXÇIVAN ƏDƏBİ MÜHİTİ: NAĞI NAĞIYEV

Azərbaycan ədəbiyyatının mühüm bir qolunu Naxçıvan məktəbi təşkil edir. Naxçıvan ədəbi mühitinin qədim tarixi və qırılmaz ənənələri vardır. XX əsr Naxçıvan ədəbi mühitinin görkəmli nümayəndələrindən biri də yazıçı-nasir, dramaturq, tərcüməçi, redaktor, rəssam, pedaqoq, maarifçi, ictimai xadim Nağı Nağıyevdir. O, 2 roman, 4 povest, 6 səhnə əsəri, çoxsaylı hekayələr, miniatür yazılar, xatirələr və oçerklərin müəllifidir. Naxçıvan Muxtar Respublikası Culfa rayonunun Yaycı kəndinin yetirməsi olan bu ədəbiyyat adamının bədii yaradıcılığını iki mərhələyə ayırmaq olar: 1. Naxçıvan mərhələsi (1936-1950), 2. Bakı mərhələsi (1951-1981). Nağı Nağıyev (1910-1981) Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının Naxçıvandakı filialının ilk məsul katibi (1946-1950) olmuş, bölgədə ədəbi qüvvələrin yaradıcılıq işinin təşkilində mühüm xidmət göstərmişdir. Böyük sənətkarın ədəbi-bədii irsində tərcümə yaradıcılığı da özünəməxsus yer tutur. Görkəmli söz ustasının məharətlə dilimizə çevirdiyi öz dövrünə görə aktual mövzulu bədii əsərlər, Azərbaycan oxucusunun ədəbi zövqünün inkişafında mühüm rol oynamışdır. Məqalədə Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndəsi Nağı Nağıyevin çoxcəhətli yaradıcılığı geniş şəkildə ümumiləşdirilmiş, sənətkarın XX əsr Naxçıvan ədəbi mühitinin inkişafında rolu və yeri müəyyən edilmiş, elmi şəkildə dəyərləndirilmişdir.

Açar sözlər: *ədəbiyyat, Naxçıvan ədəbi mühiti, Nağı Nağıyev, nəsr, dramaturgiya.*

2020-ci ildə görkəmli ziyalı yazıçı-nasir, dramaturq, tərcüməçi, redaktor, rəssam, pedaqoq, maarifçi, ictimai xadim Nağı Nağıyevin anadan olmasının 110 ili tamam olur. O, 2 roman, 4 povest, 6 səhnə əsəri, çoxsaylı hekayələr, miniatür yazılar, xatirələr və oçerklərin müəllifidir.

Nağı Nağıyev 13.07.1910-cu ildə Culfa rayonunun Yaycı kəndində mülkədar ailəsində, Kərbəlayi Kərimin ailəsində anadan olmuş, əvvəl mədrəsədə, sonra üsuli-cədid məktəbində təhsil almışdır. 1925-1929-cu illərdə Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu oxuyub bitirmiş, bu illərdə Bəhrüz Kəngərlinin rəssamlıq məktəbinin sirlərini öyrənmiş və pedaqoji, həmçinin rəssamlıq fəaliyyətinə başlamışdır. O, 1935-1939-cu illərdə Bakıda Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun Filologiya fakültəsində qiyabi yolla təhsil almışdır.

37-ci ilin repressiyası böyük erudisiya sahibi olan Nağı Nağıyevdən də yan keçməmişdir. Varlı ailədən olması, eyni zamanda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti naziri Yusif bəy Tahirovun qızı ilə 1933-cü ildə evlənməsi bədxahların gözündən qaçmamış, o, təqiblərə məruz qalmış, tribunala verilmiş, ancaq 1940-cı ildə Sov.İKP sıralarına daxil olması, 1941-cı ildə cəbhəyə getməsi onu repressiya maşınından xilas etmişdir. Nağı Nağıyev qayğıkeş ailə başçısı olmuş, 8 övlad böyütmüşdür. Böyük söz ustası Nağıbəyli soyundan gəlsə də, dövrün tələblərinə uyğunlaşaraq Nağıyev soyadını işlətməmişdir.

Nağı Nağıyev 19 yaşından (1929-1935) Ordubad rayonunun Vənənd və Nüsnüs kənd məktəblərində müdir, Şərur Rayon Maarif Şöbəsinə müfəttiş işləmişdir. 1936-cı ildən etibarən Naxçıvan MSSR Xalq Maarif Komissarlığının inspektoru olmaqla Naxçıvan şəhər məktəblərində dərslər demiş, eyni zamanda Naxçıvan Dövlət Dram Teatrında quruluşçu rəssam (1936-1941) işləmişdir. 1941-ci ildə hərbi xidmətə çağırılmış, sovet ordusu sıralarında İrana

göndərilmiş, Təbrizdə xidmət etmişdir. 1942-ci ildə Böyük Vətən müharibəsi illərində əvvəl Şimali Qafqaz, sonra Ukrayna cəbhələrində vuruşmuş, ağır yaralanmış və ordudan tərxis olunmuşdur. Nağı müəllim 1943-1945-ci illərdə Naxçıvan Vilayət Partiya Komitəsində şöbə müdiri olmuşdur. Naxçıvan Radio Verilişləri Komitəsinin, Mətbuat Komitəsinin sədri olmuş, eyni zamanda pedaqoji və rəssamlıq fəaliyyətini davam etdirmişdir.

O, 1945-ci ildə Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının yeni təşkil olunmuş Naxçıvan filialının məsul katibi olmuş və 1951-ci ilə qədər bu ədəbi təşkilatın rəhbəri işləmişdir. 1945-ci ildə SSRİ Yazıçılar İttifaqının üzvü seçilmişdir. Bu illərdə muxtar respublikanın ədəbi həyatına rəhbərlik edən Nağı müəllim istedadlı qələm sahiblərinin, gənc qüvvələrin ədəbiyyat aləminə gəlməsinə ciddi qayğı göstərmişdir. O, cəbhədən qayıtmış yazıçı və şairləri filial ətrafında toplayıb Naxçıvanda ədəbi yaradıcılığın inkişafını təmin etmişdir. Bu illərdə Naxçıvan Mətbuat İdarəsinin rəisi (1946-1949), Naxçıvan Radio Verilişləri Komitəsinin sədri (1949-1951), Naxçıvan Mətbəəsinin müdiri (1950-1951), Naxçıvan Rəssamlıq Emalatxanasının müdiri (1949-1951) vəzifələri də Nağı müəllimə tapşırılmışdı. 1946-cı ildə Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunda N.Gəncəvinin 800 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq Nizami salonunun tərtibi və bəzədilməsi bir rəssam, sənət adamı kimi Nağı müəllimə etibar edilmişdi. O, tapşırığın öhdəsindən məharətlə gəlmiş, otaq nəfis Şərq ornamentləri ilə bəzədilmiş, Nizami qəhrəmanlarının şəkilləri rəngli boyalarla işlənmişdir. O, 1947-ci ildə N.Gəncəvinin Moskvada keçirilən 800 illik yubileyinə gedən Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibinə daxil edilmişdir. Beləliklə, o, Naxçıvan ədəbi mühitində, ictimai-siyasi və mədəni həyatının inkişafında böyük əmək sərf etmiş, çoxşaxəli fəaliyyəti ilə doğma diyara layiqli xidmət göstərmişdir [2].

N.Nağıyev 1951-ci ildə ailəsi ilə birlikdə Bakıya köçmüşdür.

Onun yaradıcılığının yetkinlik dövrü Bakıda yaşadığı illəri əhatə edir. Nağı Nağıyev 1951-ci ildən etibarən mütəmadi olaraq 25 il Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında Bədii ədəbiyyat şöbəsinin müdiri, böyük redaktor vəzifəsində çalışmışdır. Həmin illərdə o, dövrünün görkəmli ədibləri Səməd Vurğun, Mir Cəlal Paşayev, Rəsul Rza, Mirzə İbrahimov, İlyas Əfəndiyev, Süleyman Rəhimov, Süleyman Rüstəm və b. ilə sıx yaradıcılıq münasibətində olmuş və onların çoxsaylı əsərlərini bədii redaktə etmişdir. Nağı Nağıyev Bakıda türk yazarları Nazim Hikmət və Əziz Nesinlə bir neçə dəfə görüşmüşdür. O, Bakıda yaşayan Cənubi Azərbaycandan məcburi köçkün demokrat şairlər Balaş Azəroğlu və Əli Tudə ilə yaxın münasibətdə olmuşdur. Azərbaycan Nəşriyyatında işlədiyi illərdə də, o doğma torpaqla əlaqələrini davam etdirmiş, Naxçıvan ədəbi mühitinin İslam Səfərli, Cəfər Bağır, Əbülfəz Abbasquliyev, Məmməd Araz, Müzəffər Nəsirli, Hüseyn İbrahimov, Hüseyn Razi kimi gənc nümayəndələrinin əsərlərinin çap olunmasına yaxından köməklik göstərmişdir.

N.Nağıyev fərdi təqaüdü olaraq 71 yaşında (13.05.1981) uzun sürən xəstəlikdən sonra Bakı şəhərində dünyasını dəyişmişdir. Onun adı oxucularının yaddaşında yaşayır.

Nağı Nağıyevin bədii-publisistik əsərləri və tərcümələri ayrı-ayrı vaxtlarda jurnallarda, məcmuələrdə və müxtəlif həcmli kitablar şəklində dərc olunmuşdur. Görkəmli yazıçının sağlığında 9 kitabı nəşr olunmuşdur. Bunlar aşağıdakılardır: “Yer altında” povest (1954), “Nişanə” hekayələr (1956), “Dostlar” bir pərdəli pyes (1956), “Sumqayıtda” oçerklər (1959), “İki tale” hekayələr (1961), “Həsərət” roman (1965), “Yaralı qız” hekayələr (1966), “Seçilmiş əsərləri” (1967), “Seçilmiş əsərləri” (1974).

Qeyd etmək lazımdır ki, böyük sənətkarın anadan olmasının 100 illiyi ərəfəsində onun əsərləri 2009-cu ildə üç cildə nəşr olunmuşdur [3]. Buraya yazıçının sağlığında çap olunmamış “Qaranlıq qovuşanda” romanı, “Cəmil və Gülnar”, “Fəhlə ürəyi” povestləri və “Səadət

və Sədaqət”, “Hal əhlləri” pyesləri də daxil edilmişdir. O da qeyd olunmalıdır ki, Nağı Nağıyevin Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət arxivində fondu qorunur. Bu fond materialları ilə tanışlıq da göstərir ki, sənətkarın ədəbi-bədii irsinin 40 faizi indiyədək nəşr olunmamış, əlyazma şəklində qalmışdır.

Nağı Nağıyev Azərbaycan nəsrinin inkişafında özünəməxsus yer tutur. Görkəmli ədibin ədəbi-bədii yaradıcılığını iki dövrə ayırmaq olar: 1. Naxçıvan dövrü. 2. Bakı dövrü

Böyük söz ustası ilk növbədə Naxçıvan ədəbi mühitində formalaşmış, bu torpağın yetirmələri olan C.Məmmədquluzadə, H.Cavid, Əli Səbri, M.S.Ordubadi kimi söz ustalarının layiqli davamçısı olmuşdur. O, 1936-cı ildə Naxçıvanda yazdığı ilk hekayə ilə bədii yaradıcılığa başlamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hekayə janrı N.Nağıyevin bədii yaradıcılığında xüsusilə seçilir. Təsadüfi deyil ki, N.Nağıyevin bir neçə dəfə ancaq hekayələrinin yer aldığı kitabları (“Nişanə” 1954, “İki tale” 1961, “Yaralı qız” 1966) nəşr olunmuşdur. Hekayələr özü də ciddi məzmunlu hekayələr, satirik hekayə və felyetonlardan ibarətdir. Böyük sənətkarın hekayə formasında yazılmış xeyli miniatür yazısı da vardır. Hekayələrin bir qismi onun həyatının Naxçıvan dövründə qələmə alınmışdır. Bunlara “Ordenli uşaq” (1942), “Axtaran tapar”(1950), “Səbəb” (1951), “Paxıllıq” (1949) hekayələrini nümunə göstərə bilərik. “Ordenli uşaq” hekayəsi müəllifin müşahidələri əsasında yazılmışdır. N.Nağıyev müharibə vaxtı ön cəbhədə xidmət edərkən rotanın siyasi rəhbəri olmuşdur. Ağır yaralandığına görə ordudan tərxis olunmuş, 1942-ci ilin sonlarında doğma Naxçıvana qayıtmışdır. Amma müharibənin dəhşətləri onun xatirindən, yaddaşından silinməmiş, dərin izlər qoymuşdur. Müharibə vaxtı nəinki hərbiçilərin, hətta mülki vətəndaşların, kiçik yaşlı məktəblilərin faşizmə qarşı mübarizə əzmi bu qələm adamını çox mütəəssir etmişdi. Ona görə də elə həmin ildə onu narahat edən bu mövzunu qələmə almış, beləliklə, “Ordenli uşaq” hekayəsi meydana çıxmışdı. Burada Seryoja adlı bir məktəblinin döyüşən orduya qoşulması və döyüşçülərə kömək etməsi, bir döyüşçü kimi tapşırıqları qorxmadan, mərdliklə icra etməsi canlı boyalarla təsvir edilmişdir. Vətənpərvərlik işində Seryoja yaşlılarına nümunə göstərmiş, igidliyinə görə bu kiçik məktəbli ordenlə təltif edilmişdir. Müəllifin həyatda rast gəldiyi hadisələr əsasında qələmə aldığı bu əsər böyük inandırıcı təsir qüvvəsinə malikdir, sanki olmuş əhvalat əsasında yazılmışdır.

“Səbəb” hekayəsi kənd təsərrüfatında çalışan gənclərin şərəfli əməyindən, bu gənclərin başçısı Mübarizin təşkilatçılığından, işgüzarlığından bəhs edir. Onun 1949-cu ildə Naxçıvanda qələmə aldığı “Paxıllıq” adlı satirik hekayəsinin mövzusu insanda olan həsəd, paxıllıq hisslərinin tənqidinə həsr olunmuşdur. Burada üç hadisənin əsasında paxıllıq motivləri dayandığı üçün müəllif onları bir ümumi ad altında birləşdirmişdir. Hekayə bu sözlərlə bitir: “Qoy hamı vaxtında başa düşsün ki, öyrənməkdə paxıl, öyrətməkdə mərd olmaq əsl insan sifəti imiş”. N.Nağıyev yaradıcılığında məişət məsələləri, əxlaqi tərbiyə mövzusunda yazılmış hekayələr də diqqəti cəlb edir. Məsələn, “Qonşular” satirik hekayəsində qonşu qadınların davakarlığı, boş bir söz üstündə ara qarışdırması tənqid olunur. “Yaralı qız” hekayəsində bəzi gənc qızların moda arxasınca qaçması, saçları dik görünsün deyər saçının arasında şüşə qab yerləşdirməsi və bunun zərərini görməsi tənqid olunmuşdur.

Qısa hekayələr adlandırıla bilən lətifə, təmsil xarakterli miniatür yazılar da N.Nağıyevin yaradıcılığında özünəməxsus yer tutur. “Xoruz”, “Qurbanlıq”, “Quzunun çıxardığı nəticə”, “Canavar”, “Bildirçin və torağayı”, “Sən də şükür elə”, “Keçinin dərdi”, “Oğru pişik” təmsillərində obrazlar heyvanlar olsa da, orada təsvir olunan mənzərə cəmiyyət hadisələrindən götürülmüşdür. “Ədəb mağazası” lətifəsi daha ibrətəməlidir. Burada deyilir: “Vaqonda ağsaqqal kişiyyə yaxın oturub onu saymadan, çəkinmədən açıq-saçıq söhbət edən iki qıza kişi

irad tutub dedi:-Bala, o söhbətləri ictimai yerdə bu cür ucadan yox, təklikdə danışarlar. Axı ədəbdən deyil!

Qızlardan biri kişini əla salaraq hırıldadı:-Əmi, ədəbi harada satırlar? De, gedək bir-iki kiloqram alağ.

Qoca pərt olsa da dedi:-Bala, ədəb mağazası hər uşağın öz evidir. Satıcıları da ataları. Evə çatanda ata-ananızdan ədəbin yerini soruşun, əsirgəməzlər, verərlər.

-Əmi-bəlkə onlarla alverimiz baş tutmadı. Sən sat, nağd olsun.

Kişi təmkinini pozmadan dedi:-Öz ata-anası ilə alveri tutmayan adamdan müştəri olmaz, qızım!..”

Nağı Nağıyevin yaradıcılığında Naxçıvan mövzusu xüsusi yer tutur. Bu baxımdan onun keçən əsrin 60-cı illərində qələmə aldığı “Püskürən dərə” oçerki xüsusilə diqqəti cəlb edir. Bu əsərdə Culfa rayonu ərazisindəki Darıdağ mineral su yataqlarının öyrənilməsi, onun xalqın rifahı üçün istifadə olunması məsələləri işıqlandırılmışdır.

Dram janrında yazdığı bədii əsərlər də N.Nağıyevin yaradıcılığında mühüm yer tutur. Onun 7 pyesi nəşr olunmuşdur. Bu pyeslərin əksəriyyəti müxtəlif dövrlərdə tamaşaya qoyulmuşdur. 6 şəkilli pyesdən ibarət olan “Səadət və Sədaqət” adlı əsəri 1940-cı ildə Naxçıvanda qələmə alınmışdır. Bu əsər tamaşaya qoyulmaq üçün təsdiq edilmişdi. Ancaq 1941-ci ildə müharibənin başlaması bu işi yarımçıq qoymuşdu. Pyesin mövzusu kənd təsərrüfatında çalışan iki gəncin: Səadət və Sədaqətin səmimi məhəbbəti üzərində qurulmuşdur. Səadət mühəndis, Sədaqət isə baş sahənin rəisidir. Kooperativ sədri Orucov da Səadəti sevir, qısqanclıqdan ümumi işi sabotaj edir, Səadəti sevgilisi Sədaqətin gözündən salmağa çalışır. Sonda həqiqət qalib gəlir, Orucov ifşa olunur, sevgililər qovuşur, xoşbəxt olurlar.

Böyük sənətkarın Naxçıvanda qələmə aldığı ikinci dram əsəri “Ölümdən həyata” adlanır. Bu pyes bəzən qəhrəmanın adı ilə “Polad” adlanır (1944). Müharibədə iştirak edən, cəbhə həyatından yaxşı xəbəri olan dramaturq bu illərdə çox populyar mövzu olan faşizmə qarşı mübarizə mövzusunda müraciət etmişdir. Əsərin baş qəhrəmanı Poladdır. O, ön cəbhədə düşməyə qarşı mərdliklə vuruşur. Casuslar onu ələ verirlər, Polad əsir düşür, əsirlikdən qaçır, partizan dəstəsinə qoşulur, sonda öz cəbhə yoldaşlarına qovuşur, onları ələ verən casus şəbəkəsini məhv edir. Bu əsər Naxçıvan Dövlət Dram Teatrında 1945-ci ilin 8 may tarixində ilk dəfə tamaşaya qoyulmuş və böyük əks-səda vermişdir. Böyük uğur qazanan bu dram əsəri bir neçə müddət səhnədən düşməmişdir. Həmin dram əsəri Ordubad teatrında da tamaşaya qoyulmuşdur. “Ölümdən həyata” (1944) pyesindəki bəzi elementlərdən, obrazlardan (məs. Kuzmiç) müəllif sonrakı əsərlərində də istifadə etmişdir. Bu mövzu müəllifə o qədər doğma olmuşdur ki, o eyni mövzu əsasında qələbənin 30 illiyi münasibətilə “Ələdüşməz görüş” adlı çox maraqlı hekayə (1975) də yazmışdır.

N.Nağıyevin xronoloji cəhətdən üçüncü dram əsəri “Hal əhlləri” (1954) adlı pyesidir. O, 5 pərdəli 7 şəkilli bu əsərlə ilk dəfə komediya janrına müraciət etmişdir. Bu maraqlı komediyanın mövzusu kənd həyatından alınmışdır. Kolxozun sədri Heybətovun hesabdar Köçərovla arvadbaqlıq etməsi, hesabdarın isə evli ola-ola başqa qadınla evlənmək istəməsi, manqabaşçısı Nəcibəyə eşq elan etməsi məsxərəyə qoyulur. Bununla əlaqədar hesabdarın köməkçisi Gülməliyev onun əməllərini arvadı Göyçək xanıma xəbər verir və komediyada hadisələrin gedişi bu minvalla inkişaf edir. “Hal əhlləri” komediyası da (1954) öz mövzusunə görə gələcəkdə qələmə aldığı “Həsərət” romanı ilə (1965) səsleşir. Hətta surətlərin adları da uyğun gəlir: Köçərov, Göyçək, Qızıyətər, Nəcibə və s.

“Zəka” əsəri 1956-cı ildə qələmə alınmış 2 şəkilli pyesdən ibarətdir. Əsərin mövzusu

gənc nəslin ailə tərbiyəsi, düzlük və doğruluğun tərənnümündən alınmışdır. Əsərin qəhrəmanı Zəka adlı məktəblidir. O, məktəbin sevimsizidir, rəssamlığa da maraq göstərir. Böyük qardaşı Məzahir dərindən yayınır, əyri yola gedir, Zəka onu əyri yoldan çəkəndirməyə çalışır. Müəllifin keçən əsrin ortalarında qələmə aldığı dram əsərlərindən biri də bir pərdəli “Dostlar” pyesidir (1953). Pyesdə rayondakı Maşın-Traktor Stansiyasının direktoru Namazov və aqronomu Xoşavazovun yarıtmaz işi, qorxaqlığı, qonaq kimi mərkəzdən gələn müxbir və digər adamlara yaltaqlıq etməsi tənqid olunur. Müəllifin sonuncu dram əsəri 1974-cü ildə qələmə aldığı 1 pərdəli 2 şəkilli “Əsl insanlar unudulmur” pyesidir. Əsər kurortda dincələn keçmiş cəbhəçilərin təsadüfən tanış olmasından, onların eyni hərbi hissədə vuruşmağından və cəbhə dostlarının bir yerə toplanıb şadlıq etməsindən bəhs edir. Maralıdır ki, müəllif əsərin motivləri əsasında az sonra cəbhə həyatından bəhs edən “Bir rəsmi tarixçəsi” adlı povest (1974) yaratmışdır.

Tanınmış yazıçının özünəməxsus publisistik qələmi vardır. Bu baxımdan müəllifin “Sumqayıt”, “Poladəridənlər”, “Kimyaçı qızlar”, “SAZ”, “Dnepr suları”, “Dostlar görüşəndə”, “İş işi göstərir”, “Püskürən dərə”, “Geoloqlar” adlı oçerkləri keçən əsrin 60-70-ci illərində Azərbaycanda iqtisadi-mədəni sahədə gedən canlanmanı bədii şəkildə əks etdirmək baxımından diqqəti cəlb edir. Eyni zamanda onun “Əsrarlı bir gecə”, “Kəndimiz”, “Kənd lövhələri”, “Düşüncələr” adlı xatirə əsərlərini də bu siyahıya aid edə bilərik.

İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Naxçıvan ədəbi mühitinin poeziya qolundan fərqli olaraq nəsr qolu zəif inkişaf etmişdi. N.Nağıyev ədəbi qüvvələrin rəhbəri kimi bu boşluğu doldurmağa səy göstərirdi. Belə ki, müharibənin dəhşətləri xalqın həyatında ciddi izlər qoymuş, arxa cəbhədə olsalar da insanlar hələ bu əzablardan qurtara bilməmişdilər. Ona görə yenidən hərbi xidmətdən yara alıb vətənə dönməyə N.Nağıyev də müharibənin odunu-alovunu unutmamışdı. Qəlbini məşğul edən duyğuları kağıza köçürmüş və beləliklə, 1946-cı ildə istisna “Cəmil və Gülnar” povesti meydana çıxmışdı. Povestin əsas mövzusu faşizmə qarşı mübarizə təşkilidir. Azərbaycan gənci Cəmil ön xətdə, döyüş cəbhələrində rəşadət göstərir, yaralanıb vətənə qayıdır. Bu povestdə müəllif yaxşı bildiyi, dəhşətlərinin şahidi olduğu cəbhə hadisələrinin materiallarından da istifadə etmişdir. Ona görə də burada əsas qəhrəman Cəmilin müharibədə iştirakı, göstərdiyi şücaətlər də geniş şəkildə işıqlandırılmışdır. Ukrayna torpağında düşməne qarşı ön cəbhədə mübarizə aparan Cəmil özbək əsilli əsgər yoldaşı Şirmətovla birgə kəşfiyyat tapşırığını yerinə yetirmək üçün işğal bölgəsinə keçir, düşmən mövqelərinin yerləşməsinə aid mühüm məlumatlar əldə edir, qoca Demyan Vasilyeviç Kuzmiçin qonağı olur, onun köməyindən istifadə edir. Amma kəşfiyyat yoldaşı yaralanır, yüngül yara almış Cəmil onu tək buraxmır, çiyinə alıb çətinliklə də olsa hərbi hissəyə çatdırır, beləliklə, mühüm döyüş tapşırığını yerinə yetirir. Cəmil ordudan tərxis olunur, təsərrüfat cəbhəsinə atılır, kənd həyatında fəal əməyi ilə rəhbərliyin rəğbətini qazanır, sevgilisi Gülnara qovuşur. Burada Cəmilin arxa cəbhədəki fəaliyyəti nisbətən zəif işıqlandırılmışdır. Qeyd edək ki, müəllif bu povestin materialları əsasında “Hal əhlləri” adlı 5 pərdəli komediya (1954) da yazmışdır. Eyni mövzuya o, keçən əsrin 60-cı illərində yenidən müraciət etmiş, bu mövzuda irəlidə haqqında geniş bəhs edəcəyimiz “Həsərət” adlı mükəmməl bir roman (1965) yaratmışdır.

Naxçıvanda yaşayarkən müəllifin yaratdığı ikinci nəsr əsəri “Yer altında” povestidir. 1949-cu ildə qələmə aldığı “Yer altında” əsərində Naxçıvan duz mədəni fəhlələrinin həyatı, əməyi, daxili aləmi öz dolğun əksini tapmışdır. “Povestdə Zakir və Validənin məhəbbət və sədaqəti, əməyə münasibətləri bədii boyalarla təsvir olunmuşdur” (4, s. 110). Bundan başqa povestdə Bəhrəm və Yusif kimi əmək adamlarının bol məhsul uğrunda mübarizəsi də inanılmaz və oxunaqlı bir dillə verilmişdir.

“Fəhlə ürəyi” povesti (1976) müəllifin mükəmməl bədii əsərlərindən biridir. Burada yeni nəslin tərbiyə məsələləri öz bədii ifadəsini tapmışdır. Yeniyyətə Tofiqin atası rəhmətə getmiş, anası iki bacısı da daxil 3 üç məktəblini çətinliklə dolandırır. Qonşu Ələkbər usta məktəblinin başsız qalıb pis uşaqlara qoşulmasının qarşısını almaq üçün onu zavoda öz yanında usta şagirdi işləməyə aparır. Tofiq çətinliklərə sinə gərir, dözür, yavaş-yavaş istehsalatda işləməyə alışır, halal zəhmətlə yaşamağın hər şeydən üstün olduğunu anlayır, namuslu, zəhmətkeş gənc kimi ailəsinin qayğıları ilə məşğul olur, anasına kömək edir.

Hekayə janrı ilə yaradıcılığa başlayan görkəmli nasir yaradıcılığının yetkin dövründə iki roman qələmə almışdır. Bunlardan birincisi 1965-ci ildə bitirdiyi “Həsərət” romanıdır. Müəllif romanın mövzusunı yaxşı bildiyi kənd həyatından götürmüşdür. Bu oxunaqlı roman yeni həyat quruculuğu sahəsində xeyirlə şərin mübarizəsindən bəhs edir. Xeyir qüvvələrin təmsilçiləri Cəmil, Gülnar, Əkrəm, Dilşad, şəhər qüvvələrin nümayəndələri isə Çömçə Əli, Qiyas kimi mənfi tiplərdir. Əsərin baş qəhrəmanı Cəmil müharibənin alovlarından çıxmışdır. Bakıda Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində işə başlamışdır. Rayonda kadra ehtiyac çox olduğuna görə onu öz yerinə, öz rayonuna işə göndərmişlər. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu mövzuya aid bədii əsər yaratmaq düşüncəsi hələ keçən əsrin 40-ci illərindən gənc nasiri məşğul etmişdir. Ona görə o, əvvəlcə bu mövzuda “Cəmil və Gülnar” (1946) adlı povest qələmə almışdır. Povestdə Cəmilin cəbhə həyatı geniş işıqlandırılmış, arxa cəbhədəki fəaliyyəti nisbətən səthi şəkildə işlənmişdir. Romanda isə Cəmilin cəbhə həyatından bəhs edilməmiş, ancaq arxa cəbhədəki fəaliyyəti dolğun və geniş şəkildə təsvir edilmişdir. “Həsərət” romanı oxucuda bir növ, “Cəmil və Gülnar” povestinin davamı təsiri bağışlayır.

Romanda cərəyan edən hadisələr müəllifin uzun həyat müşahidələri əsasında qələmə alındığına görə buradakı obrazlar dolğun və inandırıcı təsirə malikdir. Əsərin dili axıcıdır. Roman bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə zəngindir, eyni zamanda burada reallığı gücləndirmək üçün atalar sözü və məsəllərdən, dialektizmlərdən, şivə xüsusiyyətlərindən yerli yerində uğurlu şəkildə istifadə edilmişdir.

Müəllifin ikinci romanı “Qaranlıq qovuşanda” adlanır (1967). Onu da qeyd etmək lazımdır ki, roman 1974-cü ildə “Azərbaycan” jurnalında “İfşa” adı ilə ixtisarla nəşr olunmuşdur. Maraqlı süjet xəttinə malik olan romanın mövzusu şəhər həyatından, inşaat işindən götürülmüşdür. Romanın əsas obrazları Ramiz və Ziyadır. Hadisələr də bu iki şəxs ətrafında cərəyan edir. Ramiz, onun nişanlısı Sənubər, qayınatası Heydər kişi, tikinti idarəsinin rəisi Vahid müəllim müsbət surət kimi, Ziyad isə mənfi surət kimi verilmişdir. Mühəndis Ramiz tikinti idarəsinin texniki Ziyadın dövlət əmlakını dağıtmasının, mənimsəməsinin qarşısını almaq istəyir. Bu işdə tikintinin məsul işçisi Vahid müəllim də yaxından ona kömək edir. Sonda xeyir şəra qalib gəlir, Ziyad cinayət əməllərinə görə həbs edilir.

Nağı Nağıyevin tərcüməçilik fəaliyyəti onun yaradıcılığında mühüm yer tutur. O, keçmiş Sovetlər Birliyində ümumittifaq oxucusu tərəfindən təqdir olunan mühüm bədii əsərləri rus dilindən dilimizə tərcümə etmişdir. Bunlar içərisində Andre Stilin “İlk zərbə” (1965), Oqulçanskiyin “Həzi Aslanov” (1956), Aybəkin “Müqəddəs qan” (1959), B.Nemtsovanın “Vəhşi Bara” (1961), C.İkraminin “Hörümçək toru” (1964). M.Kolesnikovun “Çəhrayı sığırcınlar” (1969), M.Xurşilovun “Sular şahiddir” (1959) romanlarının və “Min bir gecə” (IV cild 1976) nağıllarının nəşrini xüsusilə qeyd edə bilərik. Bundan əlavə, yazıçı bir çox xarici ölkə yazıçısının əsərlərini də ilk dəfə dilimizə tərcümə edib nəşr etdirmişdi. Bu tərcümələr ümumilikdə 160 çap vərəqindən və ya 2600 səhifədən ibarətdir.

Naxçıvan ədəbi mühitinin görkəmli nümayəndələrindən olan böyük sənətkar Nağı Nağıyevin ədəbi-bədii irsinin dərinədən öyrənilməsinə ciddi ehtiyac vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Həbibbəyli İ. Nuhçıxandan Naxçıvana. Bakı: Elm və təhsil, 2015.
2. Fərəcov F. Yaycı yetirmələri. Bakı: Gənclik, 2000.
3. Nağıyev N. Əsərləri: 3 cildə. Bakı: Şirvanəşr, 2009.
4. Surə Seyid. “Şərq qapısı” qəzeti və Naxçıvan ədəbi mühiti. Bakı: Elm və təhsil, 2010.

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com

Abulfaz Guliyev

NAKHCHIVAN LITERARY MILIEU: NAGI NAGIYEV

An important branch of Azerbaijani literature is the Nakhchivan school. Nakhchivan literary environment has an ancient history and unbreakable traditions. One of the prominent representatives of the Nakhchivan literary environment of the 20th century is the writer-prose writer, playwright, translator, editor, artist, pedagogue, educator, public figure Nagi Nagiyev. He is the author of two novels, four narratives, six plays, numerous stories, miniatures, memoirs and essays. The creativity of this literary man, who was born in Yayji village of Julfa region of Nakhchivan Autonomous Republic, can be divided into two stages: 1. Nakhchivan stage (1936-1950). 2. Baku stage (1951-1981). Nagi Nagiyev (1910-1981) was the first executive secretary of the Nakhchivan branch of the Writers' Union of Azerbaijan (1946-1950) and played an important role in organizing the creative work of literary forces in the region. Translation creativity also has a special place in the literary and artistic heritage of the professional. The works on topical issues, which were skillfully translated into our language by a prominent master of words, played an important role in the development of the literary taste of the Azerbaijani reader. The multifaceted creativity of Nagi Nagiyev, a prominent representative of Azerbaijani prose, is widely summarized in the article, the role and place of the artist in the development of the literary environment of Nakhchivan of the 20th century is determined and scientifically evaluated.

Keywords: *literature, Nakhchivan literary environment, Nagi Nagiyev, prose, drama.*

Абульфаз Гулиев

НАХЧЫВАНСКАЯ ЛИТЕРАТУРНАЯ СРЕДА: НАГИ НАГИЕВ

Важной областью азербайджанской литературы является нахчыванская школа. Литературная среда Нахчывана имеет древнюю историю и нерушимые традиции. Одним из ярких представителей литературной среды Нахчывана XX века является писатель-прозаик, драматург, переводчик, редактор, художник, педагог, общественный деятель Наги Нагиев. Он является автором 2 романов, 4 повестей, 6 пьес, многочисленных рассказов, миниатюр, мемуаров и очерков. Литературные произведения этого

литературного человека, воспитанного в селе Яйджи Джулфинского района Нахчыванской Автономной Республики, можно разделить на два этапа: Нахчыванский этап (1936-1950). 2. Бакинский этап (1951-1981). Наги Нагиев (1910-1981) был первым ответственным секретарем (1946-1950) филиала Союза писателей Азербайджана в Нахчыване, играл важную роль в организации творческой деятельности литературных сил региона. Перевод занимает особое место в литературном и художественном наследии великого художника. Художественные произведения на актуальные темы своего времени, умело переведенные выдающимся мастером слова на наш язык, сыграли важную роль в развитии литературного вкуса азербайджанского читателя. В статье широко обобщается многогранное творчество выдающегося представителя азербайджанской прозы, Наги Нагиева, и определены роль и место художника в развитии Нахчыванской литературной среды XX века, дана научная оценка.

Ключевые слова: *литература, литературная среда Нахчывана, Наги Нагиев, проза, драматургия.*

Daxilolma tarixi: İlkin variant 16.06.2020

Son variant 24.08.2020